

6D050600 «Экономика» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған «Жаңғырту жағдайында Шығыс Қазақстан облысының депрессивті аудандарының инновациялық дамуының белсенділігін арттыру» тақырыбындағы Акишева Дана Мұратбекқызының диссертациялық жұмысының

АҢДАТПАСЫ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қалыптасқан экономикалық жағдайда мемлекеттің басты міндеттерінің бірі макроэкономикалық өзгерістердің үрдістерімен және серпінімен ұштасатын жаңа инновациялық саясатты қалыптастыру және оны іске асыру болып табылады. Әлемдік экономиканың дамуы экономиканың жаһандануы контекстінде кәсіпорындардың, өңірлер мен мемлекеттің стратегиялық бәсекелестік басымдығын қамтамасыз ету үшін инновациялардың, әсіресе ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық әзірлемелердің (ҒЗТКЖ) маңызын күрт арттыру жағына қарай тұжырымдамалық жылжу оның дамуының негізгі үрдісі болып табылатынын айқын дәлелдейді. Қазіргі заманғы отандық экономика әлі де айқын шикізаттық бағдарға ие болғандықтан, дамудың инновациялық векторы өңірлер экономикасының да, тұтастай алғанда ұлттық экономиканың да серпінді және орнықты өсуінің негізі болуға тиіс.

Біріншіден, бұл мемлекеттік әсерлердің жиынтығына қатысты әлеуметтік-экономикалық дамудың және тұрақты депрессия жағдайындағы және ҚР қаржылық және инвестициялық қолдауына жоғары тәуелділіктің маңызды параметрлері бойынша дәстүрлі түрде артта қалған аймақтық-шаруашылық жүйелерге қатысты. Экономиканың аймақтық ұйымының маңызды типологиялық элементі ретінде санала отырып,» депрессия «антипод, антифактор ретінде қарастырылумен бірге, өңірлік- экономикалық жаһанданулау барысында басымдылыққа ие.

Соңғы жылдары ҚР өңірлерінде жаңғырту жағдайында инновациялық дамуды белсендіру құралдары мен тетіктерінің спектрін жетілдіру бойынша айтарлықтай белсенді жұмыс жүргізілуде. Өңірлік нарықтағы бәсекелестіктің жоғары деңгейі инновациялық қызметті белсендіруға, өнімдер мен технологиялардың техникалық-экономикалық сипаттамаларына қосымша талаптар қоюға және кәсіпорындардағы субъектілерді инновацияларды белсенді қолдануға, инновациялық дамуды басқарудың жаңа әдістері мен тәсілдерін жасауға мәжбүр етуі керек.

Сонымен қатар, зерттеу көрсеткендей депрессивті аудандарға қатысты іске асырылып жатқан біздің мемлекетіміздің саясатының тиімділігі төмен, үйлесімсіз, жеткілікті жүйелі емес және өңірлік саясаттың өзге де іске асырылып жатқан мақсаттарына қатысты шеткері болып табылады. Кейбір жеке өңірлердің депрессивті аудандарын бюджеттік «толықтыруға» көпжылдық орнату, осыған байланысты, көбінесе олардың шаруашылық кешендерін қалпына келтіруге және дамытуға, оның ішінде мемлекеттік-

реттеу шараларының әлеуетін толық ауқымды іске қосу есебінен баса назар аударумен толықтырылуға тиіс.

Мемлекеттік өңірлік экономикалық саясатты трансформациялау Шығыс Қазақстан облысының аудандарына, әсіресе депрессивті аудандарына қатысты ерекше дәрежеде қажет, себебі бұл осы зерттеуді бастап, оның қазіргі жағдайдағы өзектілігін анықтайды.

Зерттеу тақырыбының ғылыми зерттелу дәрежесі. Диссертациядағы мәселелер бойынша әдебиеттерді шолу оның бастапқы тұжырымдамалық базасының жеткілікті қалыптасуы туралы, сондай-ақ ізденушінің тәуелсіз ғылыми ізденісіне мүмкіндік беретін эмпирикалық-ақпараттық және теориялық «олқылықтардың» кездесетіндігі жайлы атап көрсетуге мүмкіндік береді.

Диссертациялық зерттеудің теориялық негізін қалыптастырудың негізгі элементі көптеген ресейлік ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Л.И.Абалкин, А.И.Алтухов, Н.И. Дворянкин, А.М. Емельянов, Т.Е.Малофеев, В. А. Свободин, А. А. Семенов, П. Ф. Парамонов, И. Т. Трубилин және басқалар, шетелдік экономистер П.Кругмэн, М.Портер және т.б. ғалымдардың экономикадағы өңірлік мәселелер жайлы тұжырымдамаларында айқындалған.

Қазақстан өңірлерінің депрессивті аудандарының экономикалық әлеуетін және инновациялық дамуын мемлекеттік қолдау жүйесін жетілдіру бойынша ұсыныстарды қалыптастыру кезінде қазақстандық ғалымдар А. Г.Акчурин, А.А.Алимбаев, С. А.Алпысбаев, Ф. Г.Альжанов, О. Баймуратов, Т.Б.Баяхметов, Г.Н.Гамарник, В.В.Григорук, Т.И.Есполов, Б. Н.Исабековтың оның ішінде өңірлік саладағы Т.И.Исахметов, Г.А.Калиев, Р. С.Каренов, М. Б.Кенжегузин, К.Е.Кубаев, А.Б.Молдашев, К.Р.Нурмаганбетов, К.А.Сагадиева, Н.К.Нурланова және т.б. мемлекеттік экономикалық саясатының әлеуеті мен пәрменді тетіктерін негіздеу саласындағы зерттеулері назарға алынды. Сонымен қатар, ҚР артта қалған депрессивті аудандарда инновациялық қызметті белсендіру проблемалары әлі де орын алуда.

Пандемия жағдайында өңірлердегі «депрессивтілік» мәселесі ерекше маңызға ие болды. Осы мәселенің бірқатар іргелі аспектілерінің айтарлықтай пысықталуына қарамастан, тиісті аумақтық-шаруашылық жүйелерді тұрақты өзін-өзі дамыту режиміне көшіру жолдары мен шарттары туралы, депрессивті аймақтарда (аудандарда) инновациялық белсенділікті белсендіруді қамтамасыз ету нысандары, әдістері мен тетіктері туралы жүйелі идеялардың тапшылығы өте өзекті болып отыр. Бұл жағдай зерттеу тақырыбын таңдауға, мақсат пен кезеңдік міндеттерді тұжырымдауға негіз болды.

Зерттеу мақсаты мен міндеттері. Диссертациялық зерттеудің мақсаты Шығыс Қазақстан облысының аудандарының депрессивтілігін бағалауды теориялық және әдістемелік негіздеу және жаңғырту жағдайында оларда инновациялық дамуды белсендіру бойынша ұсыныстар әзірлеу болып табылады.

Аталған мақсатқа жету үшін диссертацияда келесі міндеттер шешілді:

- экономикадағы аймақтық депрессивтілік құбылысының мазмұнын ашу және олардағы инновациялық дамудың қажеттілігін негіздеу;
- депрессивті аудандардың инновациялық дамуының белсенділігін ынталандыру және қамтамасыз ету нысандарын, әдістерін және механизмдерін анықтау;
- депрессивті аудандарды сауықтыру және инновациялық дамытудың шетелдік тәжірибесін жүйелеу;
- Шығыс Қазақстан облысының депрессивті аудандарының әлеуметтік-экономикалық дамуына талдау жасау;
- Шығыс Қазақстан облысының депрессивті аудандарының инновациялық даму жағдайын бағалау;
- Шығыс Қазақстан облысының депрессивті аудандарының инновациялық дамуын белсендірудің бар проблемаларын нақтылау;
- депрессивті аудандардың инновациялық дамуын белсендіру тетіктерін бейімдеу бойынша ұсыныстарды тұжырымдау;
- инновациялық белсенділік деңгейін бағалау әдістемесін жетілдіру.
- Шығыс Қазақстан облысының депрессивті аудандарында инновациялық дамуды белсендіру үшін МЖӘ тетігін пайдаланудың экономикалық әлеуетінің шетелдік тәжірибесін бейімдеу;

Зерттеу объектісі Шығыс Қазақстан облысының депрессивті аудандары.

Зерттеу пәні Шығыс Қазақстан облысының депрессивті аудандарының инновациялық дамуының белсенділігін арттырудың теориялық, әдістемелік және практикалық ережелерінің жиынтығы болып табылады.

Жүргізіліп отырған зерттеудің теориялық-әдістемелік базасы Нақты материалды өңдеу кезінде диалектикалық, хронологиялық, логикалық, ғылыми жалпылау, статистикалық және салыстырмалы талдау, синтез, кестелік, графикалық, деректанулық сияқты дәстүрлі ғылыми әдістер қолданылды, оларды қолдану талдаудың, теориялық және практикалық қорытындылардың және әзірленген ұсыныстардың дұрыстығын қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Зерттеу аймақтың депрессивті аймағының шаруашылық жүргізуші субъектілерінің даму мәселелерін зерттеудің жүйелі тәсіліне сүйенді. Зерттеудің әдіснамалық және теориялық негізін аймақтық экономика мен инноватика теориясының іргелі теориялық ережелері, осы мәселеге мамандандырылған отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде баяндалған зерттеу нәтижелері құрады. Таңдалған тақырып жоғарыда аталған ғалымдар мен мамандардың жұмыстарына жүгінуді қажет етті.

Зерттеудің ақпараттық базасына ғылыми-техникалық және инновациялық саясат бойынша заңнамалық материалдар, ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің мәліметтері, ШҚО мемлекеттік статистика комитетінің мәліметтері, кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арнайы статистикалық зерттеулер және т. б. ресми құжаттар жатады. Диссертациямен жұмыс барысында автор көптеген дереккөздерді, соның

ішінде монографияларды, ғылыми мақалаларды, авторефераттар мен диссертацияларды, ақпараттық және әдістемелік материалдарды зерттеп, сыни тұрғыдан талдады.

Зерттеудің ғылыми-практикалық жаңалығы:

- проблемалық аймақтардағы өнеркәсіптік кешендерді дамытудың инновациялық әдістерін қолданудағы шет мемлекеттердің тәжірибесін егжей-тегжейлі талдау және жалпыланды;
- «депрессивті аудан» ұғымының авторлық түсініктемесін жасалды;
- Шығыс Қазақстан облысының аудандарының инновациялық белсенділік деңгейін бағалау әдістемесі әзірленді және сынақтан өтті;
- облыстың депрессивті аудандарының инновациялық дамуының алғышарттары мен факторлары жүйеленді;
- Шығыс Қазақстан облысының аудандарын әлеуметтік-экономикалық және инновациялық даму деңгейі бойынша жіктелді;
- Шығыс Қазақстан облысының депрессивті аудандарының инновациялық дамуын белсендіруді қамтамасыз ету бойынша нақты ұсыныстар әзірленді.

Қорғауға шығарылатын ережелер:

- Шығыс Қазақстан облысының депрессивті аудандарында инновациялық дамуды белсендірудің мәні мен қажеттілігін ашу;
- депрессивті аудандарды дамытудың инновациялық әдістерін қолданудың шетелдік тәжірибесін жалпылау және жүйелеу;
- Шығыс Қазақстан облысы аудандарының әлеуметтік-экономикалық дамуына салыстырмалы талдау жасау;
- Шығыс Қазақстан облысының депрессивті аудандарының инновациялық дамуын бағалау;
- аймақтың депрессивті аудандарындағы өндірістің инновациялық дамуының ресурстық жағдайлары мен экономикалық алғышарттарын анықтау;
- Шығыс Қазақстан облысының депрессивті аудандарында инновациялық дамуды күшейту бойынша нақты бейімделу шаралары;

Зерттеу нәтижелерін теориялық және практикалық маңыздылығы жетілдірудің ұсынылған басымдықтары қолданбалы сипатқа ие және ШҚО депрессивті аудандарындағы әлеуметтік-экономикалық проблемаларды жоюға және олардағы инновациялық даму белсенділігін арттыруға бағдарланғанына негізделеді. Диссертацияда ұсынылған тұжырымдар мен ұсыныстар, ШҚО депрессивті аудандардағы инновациялық даму жағдайын авторлық талдау және бағалау, ең алдымен, инновациялық даму белсенділігі мәселелерін теориялық және әдіснамалық негіздеуге және практикалық шешуге бағытталған. Олар Қазақстан өңірлерінің экономикасында инновациялық қызметтің теориясы мен әдіснамасын дамытатын әрі қарайғы зерттеулер үшін бастапқы материал бола алады. Диссертациялық жұмыстың негізгі ережелері республикалық, аймақтық бағдарламаларды жүзеге асыруда, сондай-ақ аймақтық кәсіпкерлік басқармаларының тәжірибесінде кеңінен практикалық қолданылуы мүмкін. Сонымен қатар «Инновациялық экономика», «Аймақтық экономика» сияқты тақырыптық курстарды әзірлеу кезінде қолданылуы мүмкін.

Зерттеудің негізгі нәтижелерін апробациялау. Диссертацияның негізгі ережелері мен нәтижелері халықаралық ғылыми конференцияларда жарияланды. Барнаул қаласында (Ресей) «Аймақтың экономикалық дамуы: менеджмент, инновациялар, кадрларды дайындау» атты экономикалық форумда «Шығыс Қазақстан облысының депрессиялық аймақтарын дамытуды белсендіру мәселелері және өнеркәсіптік кәсіпорын қызметін оңтайландыру әдістері» атты баяндама талқыланып, мақұлданды.

Зерттеу нәтижелері ШҚО депрессивті аудандарын инновациялық дамыту бойынша ұсынылған теориялық қорытындылар мен тәжірибелік ұсыныстар «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КЕАҚ экономика және құқық факультетінің «Экономика және қаржы» кафедрасының оқу процесіне, сонымен қатар Шығыс Қазақстан облысы Семей қаласының жергілікті басқару органдарының қызметтерінде енгізілді.

Диссертация тақырыбы бойынша жарияланымдар. Диссертация тақырыбы бойынша барлық ғылыми нәтижелер ашық баспада 12 ғылыми еңбек жарық көрді. Олардың ішінде: 1-і Scopus базасына енген шетелдік журналда; 4-і ҚР ҒжЖБМ білім саласындағы бақылау комитетімен ұсынған басылымдарда; 2-і РФ ЖАК ұсынған басылымдарда; 5-і халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларында, соның ішінде 1-і шетелдік ғылыми-практикалық конференцияларында жарық көрді.

Жұмыстың құрылымы мен мазмұны. Диссертациялық жұмыс кіріспеден, үш тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған дереккөздер мен қосымшалардың тізімінен тұрады.